

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

УДК 141.333

С. Р. КАРПЕНКО^{1*}

^{1*} Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ), ел. пошта sr.karpenko@meta.ua,
ORCID: 0000-0003-1456-8812

ДИСКУРС ВЛАДИ І ДИСКУРС МАС У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ АНТРОПОЛОГІЇ: КУЛЬТУРНИЙ, БІОЛОГІЧНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ

Метою статті є встановлення особливостей антропологічного змісту владного та масового дискурсів в умовах сучасних перетворень. Тема філософсько-антропологічного значення дискурсивного зв'язку між владою і масами у суспільстві постмодерну набуває значної актуальності через технологізацію процесів володарювання та перетворення раніше сакральної владної функції на сукупність стандартних процедур. **Методологія** статті полягає у розкритті особливостей культурних та змістовних форм дискурсу влади та дискурсу мас в основних підрозділах філософської антропології середини ХХ та початку ХХІ століття. **Наукова новизна.** Визначено інституціональні напрями смисловиразу у дискурсі влади про маси та зафіксовано процес змішування владно-управлінської та представницької антропології. Виокремлено біологічний, релігійний та культурний рівні, відображення антропологічного значення дискурсу влади. Надано визначення антропному змісту дискурсивних масивів владної мовленнєвої діяльності, а також способів філософської рефлексії мас щодо владного дискурсивного самовиразу. Визначено специфіку взаємодії владного та масового дискурсів у національних та загальнолюдських смислових просторах. У **висновках** зазначено, що антропний простір сучасної масової людини істотно звужується, оскільки участь індивідів у технологіях управління суспільством остаточно виключається. На цій основі розпадається навіть ключовий аспект дискурсу мас - наративи мас про владу, оскільки влада здійснює пряме втручання у смислотворчі структури дискурсу мас шляхом сугестії.

Ключові слова: дискурс влади, дискурс мас, релігійна антропологія, смисловий простір, антропний символізм дискурсу.

Актуальність теми дослідження

Соціальна філософія рефлексії сучасності перебуває перед низкою викликів, що змушують уточнювати поняттєво-категорійний апарат та способи відповідей на питання щодо способів забуття нових філософських знань. Цими викликами є інформатизація і масовізація суспільства. Зменшення смислової ваги умовного індивіда відбувається в умовах стандартизації, зниження статусу міжособистісної комунікації на основі широкого опосередкування міжлюдської взаємодії новітніми комунікаційними та електронними мережами й системами. Знеособлення та усереднення людини виступають тими культурними чинниками, які до певної міри знижують актуальність основних питань філософії, зокрема таких, як буття, місце людини у всесвіті та можливості еволюції людської спільноти. Концентрованим виразом нового змісту людських комунікацій є дискурс влади як феномен виразу статусних позицій та інтенцій людей, які приймають рішення щодо долі та поведінки інших людей.

Також непересічного значення набуває антропний зміст сприйняття пересічною людиною (людиною натовпу) владних практик та можливостей впливати на них через механізми зворотного зв'язку. Тема філософсько-антропологічного значення дискурсивного зв'язку між владою і масами у суспільстві постмодерну набуває значної актуальності через технологізацію процесів володарювання та перетворення раніше сакральної владної функції на сукупність стандартних процедур. Зазначене докорінно змінює статус владного дискурсу, який стає не лише відображенням буття певного елітарного прошарку у суспільстві, а виступає сукупністю керівних імпульсів, на які маси мають відповідати запрограмованим чином.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відображенням еволюції дискурсу влади від утаємничених практик до процесу кодування інформації в сучасному філософському контексті, можливий на основі виявлення антропологічного змісту сучасності за допомогою антропологічного підходу, який в останній час

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

також перебуває під впливом процесів структуризації та диверсифікації. Розкриття архетипових нашарувань дискурсів влади і мас, як самостійних феноменів можливе на основі культурного рівня філософської антропології, представленої роботами Е. Касірера [9], В. Ільїна [6]. Окремі аспекти сакралізації та десакралізації владного і масового дискурсу знаходять своє розкриття в роботах М. Бердяєва [2], С. Булгакова [4], Л. Карсавіна [8], Н. Лоського [13]. Біологічний антропологізм, а також біологічний напрям ідеологічних та когнітивних структур масового та владного дискурсу представлений роботами А. Гелена [5], К. Лоренца [12]. Актуальні проблеми антропологічного виміру дискурсу розробляли такі зарубіжні вчені, як П. Ахонен, Й. Тіенарі та С. Мерілейнен [17], С. Харді та Р. Томас [18], Б. Яблонска [19]. Ними, відповідно, розкриті приховані аспекти дискурсу [17], взаємовідносини стратегії, дискурсу і влади [18], співвідношення влади і знання у критичному дискурсі [19]. Однак, попри значний внесок, тема антропологічного виміру дискурсивних просторів влади і мас потребує подальшого опрацювання.

У зв'язку з цим, проблемою статті є взаємозв'язок між дискурсами влади і мас, яке розкривається через антропний зміст мовленевих структур та форм дискурсивного виразу.

Мета дослідження

Метою статті є встановлення специфіки антропологічного відображення філософського змісту владного дискурсу та дискурсу мас. З урахуванням напрямків децентралізації та структурування самої філософської антропології в сучасних умовах завданнями статті є послідовне розкриття вимірів антропологічного відображення дискурсів влади і мас в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу

Сутність і антропологічне значення дискурсів влади і мас в сучасних умовах розглядається на основі основних засад буття людини як живої істоти та її відмінностей від природного світу. В зв'язку з цим, дискурс як особлива мовленнева і текстуальна реальність є формою символічної взаємодії, яка властива людському роду, який, своєю чергою, віддалений від природних способів комунікації. Водночас біологічна обумовленість антропного змісту

дискурсу зумовлює його зв'язок з основними потребами людини як живої істоти. В цьому плані дискурс влади може бути відображений як мовлення людських істот, які стверджують своє домінування у дискурсивному просторі. Тим часом, дискурс підвладних може бути втіленням спілкування підпорядкованих індивідів в тому, чи іншому середовищі - біологічній, чи соціальній спільноті. Згідно з Е. Касіером, «людина зуміла відкрити новий спосіб адаптації до навколишнього середовища. У неї між системою рецепторів і ефекторів є ще третя ланка, яку можна назвати символічною системою. Це нове надбання цілком перетворило все людське життя. У порівнянні з іншими тваринами людина живе не просто в більш широкій реальності - вона живе немовби в новому вимірі реальності. Існує безсумнівна відмінність між органічними реакціями та людськими відповідями» [9]. Отже, дискурс як форма реакції на навколишній світ, має певні особливості, зумовлені темпоральними та іншими умовами. Водночас втілення антропологічних особливостей людини у процес дискурсу відповідає досить високій соціальній організації соціуму.

Диференціація первісного суспільства та, загалом, архаїчних прототваринних колективів на підвладних та керуючих не могла не знайти втілення у владному дискурсі через його функціональність - тобто необхідність звернення осіб, які мають владний статус до решти соціального колективу. Саме тому дискурс влади стає більш визначеним, різноманітним і має більш абстрактне і символічне значення, оскільки владна роль передбачає, передусім, застосування розуму у формулюванні владних приписів у зверненнях до маси. Статусна відокремленість провідної верстви керівної меншості від підлеглої більшості формувала символічну відокремленість владного дискурсу від дискурсу мас на основі дихотомій типу розвинений - відсталий, складний - примітивний та інших. Водночас зі зростанням загального рівня культури людства, зазначені розбіжності ставали умовними, що має особливий прояв у сучасному суспільстві. «Розум - дуже неадекватний термін для всеосяжного позначення форм людської культурного життя в усьому її багатстві та розмаїтті. Але всі ці форми суть символічні форми. Замість того, щоб визначати людину як *animal rationale*, ми повинні, отже,

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

визначити її як *animal symbolicum*, символічну тварину. Саме так ми зможемо позначити її специфічну відмінність, а тим самим і зрозуміти новий шлях, відкритий людині, - шлях цивілізації», вважає Е. Кассіпер [9]. Слід зазначити при цьому, що антропологічний зміст дискурсу влади формулюється також на основі імпульсивного змісту, або інтенціональних намірів, які наявні у дискурсивних актах влади і мас.

Від'єднання людини від природи, на думку класиків філософської антропології, спричиняє появу зовсім іншого, ніж у тваринному світі, набору смислів та інструментів самовиразу. Також, ці символи мають іншу мету, яка не пов'язана з задоволенням базових тваринних потреб. Вираз розуму та аспектів запланованої діяльності, які мають не емотивну, а раціональну основу, є основою прогресу дискурсу влади та її відокремлення від дискурсу мас. Однак, це положення є дискусивним, оскільки, як відомо, примітивним формам людської організації були властиві не лише засади одноосібного правління, але й форми колективних обговорень, а також військова демократія. В цих умовах дискурс влади і мас певним чином змінювався. Індивіди, посідаючи різні статусні позиції, мали досвід і кваліфікацію апробації антропного змісту різних рівнів дискурсу. Тому владно-управлінський дискурс, як один з різновидів дискурсу влади, не є повністю відокремленим від дискурсу мас, він є спеціалізованою частиною загальнолюдського дискурсу. На думку Е. Кассіпера, «різниця між пропозиціональними й емоційним мовами - це справжня межа людського і тваринного світів. Всі теорії та спостереження, що стосуються мови тварин, не досягають мети, якщо не враховують це основне розходження. У всій літературі на цю тему немає, здається, жодного доказу, здатного переконати нас у тому, що тварини дійсно зробили цей вирішальний крок від суб'єктивності до об'єктивності, від афективної до пропозиціональної мови» [9]. Тобто антропологічне обумовлення владного дискурсу пов'язане з уявленнями про розвиток людини як мислячої істоти.

Комунікація як продукт самостійного мислення визначається життєвими потребами людини у біологічному світі. Водночас дискусія між теологічною і дарвінівською концепціями призводить до невизначеності основної ан-

тропної рушійної сили і мотивації владного дискурсу. Як свідчать сучасні розробки, соціально-антропологічні знання цілком придатні для практичної діяльності в галузі управління. «Практика показала, що знання культурних відмінностей і вміле використання цих знань при побудові зовнішньої політики підвищують ефективність дій більш обізнаною стороною. Такий стан справ є цілком природним. Люди завжди прагнуть мати уявлення про те, що їх оточує, і будувати свою поведінку відповідно до цих знань», зауважує Е. Орлова [15, с.3]. Створення висловів і тверджень, які зумовлені мотивами владного впливу, антропологічний зміст і основа владного дискурсу мають зв'язок з ускладненням людських взаємин і потреб протягом розвитку людства.

Попри це біологічна еволюція не виступає концепцією, придатною для аналізу зумовленості мовленнєвих та текстуальних практик, які склалися після відокремлення людини від тваринного світу, як про це свідчить дарвіністська гіпотеза. «Логічний аналіз людської мови завжди приводить нас до елементу першорядної важливості, який не має паралелей у тваринному світі. Загальна теорія еволюції в жодному стосунку не перешкоджає встановленню цього факту. Навіть в області явищ органічної природи ми визнаємо, що еволюція не виключає виникнення нового. Повинен бути визнаний факт раптових мутацій і несподіваних еволюційних стрибків. Сучасна еволюційна теорія більше підходить до еволюції з мірками раннього дарвінізму; інакше пояснює вона і причини еволюції. Ми легко можемо припустити, що в розвитку деяких символічних процесів людиноподібні мавпи зробили значний крок вперед», вказує Е. Кассіпер [9]. Бачення особливостей людини як істоти, яка відокремилася від природи та панує над природним світом, справляє відбиток і на структуру владного дискурсу.

Якщо вважати, що на примітивних стадіях розвитку людства основними компонентами дискурсу влади були повеління та зміна поведінки підвладних, яка до певної міри пов'язана зі ставленням людини до свійських тварин та практики управління поведінкою живих істот. Однак, керування іншими мислячими істотами, крім суто примусових компонентів, повинне включати й аспекти логіки тлумачення і роз'яснення, що спонукає до більш широкого

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

та різноманітного використання мовного апарату. Тому біологіцистський напрям антропологічного дискурсу влади і має визначати необхідність розуміння не лише з точки зору примусу до виконання певних повелінь, але також і обґрунтування цих повелінь з точки зору раціональних міркувань і попередніх практик, зокрема, з боку релігійної традиції.

Це розкриває велике значення пояснювальної традиції та культури обґрунтування, яка існує в усіх суспільствах і є основою, спочатку сакралізації влади у примітивних та архаїчних соціумах, а надалі - надання владі пріоритету у прийнятті ефективних технократичних рішень. При цьому еволюція від посилення на сакральне і не визначене до раціоналізаторських аргументів позначає шлях людства від визнання до невизнання предметного матеріального світу. «Тварина здатна ухилитися від однозначно заданих стимулом реакцій. Вона може не тільки навчитися користуватися своїм інструментом, а й винайти знаряддя для своїх цілей. Тому-то деякі психобіологи і переконані в тому, що у тварин є конструктивна уява. Однак цей інтелект і ця уява не ті, які характерні для людини. Можна, коротше кажучи, зробити висновок, що тварина володіє практичними уявою та інтелектом, тоді як у людини розвинулася нова форма - символічна уява та інтелект», вказує Е. Кассіпер [9]. Отже, невідповідність антропного виміру дискурсу основним біологічним засадам співвідношення тварин і середовища визначається у символічному рівні відображення потреб людини як специфічної істоти.

Фундаментальне відокремлення символу від предмету позначає значний шлях, який пройшло людство шляхом вироблення абстракцій та мислення. У природному світі існує лише буквально й однозначне розуміння предметності, що відображається у системі інстинктів та нервових реакцій. Ознакою вищої нервової діяльності людини є створення цивілізаційних символів та складних комунікаційних конструкцій. В зв'язку з цим дискурс влади включає також і систему символів та ідей, які не притаманні іншим людським дискурсам. Символічна витонченість та спеціалізація владного дискурсу забезпечує, з одного боку, герметичність його використання, а з іншого боку особливу символічну реальність та використання специфічних понять. Врешті, у владному дискурсі великою мірою і виражаються владні

відносини, які відбивають не лише систему підпорядкування та домінування, але й різноманіття різновидів цієї діяльності, а також претензій на владу з боку конкурентів. Як вважає Е. Кассіпер, «людську культуру в її цілісності можна описати як процес послідовного самовизволення людини. Мова, мистецтво, релігія, наука суть різні стадії цього процесу. У кожному з них людина проявляє і випробовує нову можливість - можливість побудови свого власного «ідеального» світу. Філософія не може не брати участі в пошуці основоположної єдності в цьому ідеальному світі» [9]. Антропологічний зміст та обумовленість владного дискурсу і дискурсу має формується на основі належності людини до тваринного світу.

Не зважаючи на нашарування цивілізації, ускладнення і символізм владного мовлення, предметом частини дискурсивних висловлювань залишаються аспекти фізичного буття людини. Перетворення людини на особливий сегмент тваринного царства передбачає усвідомлення нею фізичних потреб. Влада й дискурс, як вже зазначалося, виступають одним зі способів реалізації тваринної потреби у домінуванні над іншими істотами. Наявність дискурсів контреліт та груп, що змагаються за владу також можуть розглядатися як давні відлуння тваринних прагнень та потреб. Положення людини та її дискурсивних проявів у суспільстві пов'язується класиками антропологічної філософії з буттям людини у всесвіті. Саме тому дискурс має про владу містити певні положення, які фіксують потрібні й ідеальні риси влади та можливість відповідності її практик масовим практикам у суспільстві. Згідно з М. Шелером, «уже слово і поняття «людина» містить підступну двозначність, без розуміння якої навіть не можна підійти до питання про особливе становище людини. Слово це повинно, по-перше, вказувати на особливі морфологічні ознаки, якими людина володіє як підгрупа роду хребетних і ссавців. Само собою зрозуміло, що, як би не виглядав результат такого утворення поняття, жива істота, названа людиною, не тільки залишається підпорядкованим поняттю тварини, але й становить порівняно малу область тваринного царства» [16]. Вказані аспекти реалізації фізичних і фізіологічних потреб у діяльності людини не можуть не знаходити відображення у дискурсах влади і має.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

Влада як прояв інстинкту домінування (згідно з еволюційними підходами) може спричиняти прямий вплив на ситуацію дискурсивного мовлення і зміст промов. Це обґрунтовує думку про те, що владні дискурсивні висловлювання не можуть бути повністю позбавленими емоційного компоненту, навіть, в умовах сучасного технократичного суспільства. Явище харизми політичних діячів як проявів масового емоційного ставлення до лідерів свідчить про інстинктивні засади у багатьох психологічних відносинах між владою та масами. Мотивація до участі у владному дискурсі може розглядатися також як частина прояву інстинктивного тяжіння до влади, яка не має раціональних засад за цим критерієм. В умовах конкуренції за владу відбувається просування індивідів, які намагаються посісти владні позиції. Інтелект у цій ситуації виступає лише додатковою конкурентною перевагою. На думку М. Шелера, «інстинктивну поведінку не можна зводити й до автоматизації розумної поведінки. Швидше ми можемо сказати, що виокремлення співвідносних окремих відчуттів і уявлень зі складу дифузних комплексів (й асоціативний зв'язок між цими окремими утвореннями), а також виокремлення з інстинктивно-сислового зв'язку поведінки певного потягу, що вимагає задоволення, з іншого ж боку, первістків інтелекту, який прагне «штучним» шляхом знову зробити осмисленим автоматизм, який став тепер безглуздим, - те й інше з генетичної точки зору суть початкові результати розвитку інстинктивного поведінки» [16]. Тому аспекти вибору людиною того, чи іншого способу дискурсивного мовлення пов'язаний з можливостями ситуації та здібності кожної істоти. Звідси, дискурс влади, як сукупність висловлювань, владних мовців підпорядкована особливостям середнього мовлення та рівня підготовки кожного владного індивіда.

Саме тому дискурсивна поведінка владних мовців не завжди відповідає раціональним критеріям в сенсі цілераціональності і можливостей досягнення мети. Як вказує український дослідник В. Козловський, «антропологія як прагматична чи то емпірична наука (психологія) також позбавлена необхідних ознак унормованості та засад розуму, бо судження, що формулюються в цих науках, є суто емпіричними і зосереджуються на дослідженні душі, бажань, здатностей людини, чи до вив-

чення її як істоти, що сама себе творить в обширі світу, підносячи себе на рівень громадянина світу». [11, с.60]. У цьому знаходить прояв дискурс мас, який ще у більшій мірі підпорядкований інстинктивним та позараціональним чинникам, оскільки кількість масових реакцій на дискурс влади є у випадку перетворення масового дискурсу на дискурс влади відбувається зниження рівня раціональності у впорядкуванні дискурсу. «Жива істота поводить розумно, якщо вона без пробних спроб або всякий раз додає нових проб здійснює смислову - «розумну» або ж хоча і не досягає мети, але явно прагне до неї, тобто «дурну» - поведінка по відношенню до нових ситуацій, не типово ні для вигляду, ні для індивіда, і притому раптово, і насамперед незалежно від числа зроблених до того спроб вирішити завдання, певну потягом», справедливо зазначає М. Шелер [16]. Специфічними відмінностями, які знаходять своє відображення у дискурсах влади і мас, є напрацювання людського суспільства, що остаточно віддаляють людину від природного світу (див. Є. Івашев [7]).

Еволюційно-філогенетична гіпотеза визначає антропні відмінності людини на основі специфічних комплексів і практик людської поведінки, які мають у тому числі і актуальний характер. З ускладненням людського суспільства дискурс влади підпорядкований запобіжникам і складним передумовам, які не дають змоги масам піддатися емоціям та тваринним мотивам (див. М. Бутовська, Л. Файнберг [3]). Логічні посилення владного дискурсу одразу відокремлюють людину від тваринного світу і заперечують думку про можливість отожднення людських практик з природними мотивами і умовами. В зв'язку з цим, соціальні чинники формування дискурсу влади і мас виступають органічними властивостями людської природи, втіленої в межах реалізації божественного задуму. У зв'язку з цим, специфічні особливості людини, як окремого феномена всесвіту, перетворюються на постійно діючий комплекс, є однією з передумов, які визначають і форму дискурсу і його зміст і вплив на розвиток соціуму. М. Шелер вказує, що «завдання філософської антропології - точно показати, як з основної структури людського буття, ...впливають всі специфічні монополії, звершення й справи людини: мова, совість, інструменти, зброя, ідеї праведного і неправедного,

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

держава, керівництво, образотворчі функції мистецтва, міф, релігія, наука, історичність та громадськість» [16]. Специфічними відмінностями, які знаходять своє відображення у дискурсах влади і мас, є напрацювання людського суспільства, які остаточно віддаляють людину від природного світу.

У зв'язку з цим, специфічні особливості людини, як окремого феномена всесвіту, перетворюються на постійно діючий комплекс, стають однією з передумов, які визначають і форму дискурсу, його зміст і вплив на розвиток соціуму. Визначальну роль у цьому контексті відіграє дискурсивна суб'єктність. На думку М. Бердяєва, «людина усвідомлює себе також суб'єктом і насамперед суб'єктом. Таємниця про людину розкривається в суб'єкті, у внутрішньому людському існуванні. В об'єктивізації, у викинутих людиною в об'єктивний світ таємниця про людину закривається, вона дізнається про себе лише те, що відчужене від внутрішнього людського існування. Людина не належить цілком до об'єктивного світу, вона має свій власний світ, свій немирний світ, свою несумірну з об'єктивною природою долю. Людина як цілісна істота не належить природній ієрархії і не може бути в неї вміщена. Людина як суб'єкт є акт, зусилля. У суб'єкті розкривається, йде зсередини творча активність людини» [2]. Звертаючи увагу на суб'єктні та духовні інтереси як антропологічні властивості людини, слід зауважити, що оцінювальний критерій тих чи інших властивостей людської природи не завжди базуються на дихотомії позитивний-негативний.

Через існування великої кількості релігійних систем як способів виразу духовних прагнень і потреб людини перетворювальний вплив духовності та релігійної самосвідомості на дискурс набуває релятивістського ситуативного значення. Особливий статус дискурсу влади не дає можливості втілення однозначних морально-етичних критеріїв розуміння добра і зла через різні модуси застосування влади (див. В. Алексєєв [1]). Неоднозначність морального і негативного змісту дискурсу мас утверджується в емпіричній поведінці натовпу і не дотримання індивідами вимог відповідності морально-етичним вимогам та духовно-релігійним настановам. М. Бердяєв стверджує, що «людина є низькою і високою, нікчемною і великою.

Людська природа є полярною. І якщо щось стверджується в людині на одному полюсі, то це компенсується утвердженням протилежності на іншому полюсі» [2]. Тому дискурс, як наслідок об'єднання протилежностей, набуває значення лише за умови розуміння творчих задатків та творчості людини.

Самовираз у дискурсі підпорядкований не лише зовнішнім умовам та станам людської свідомості (душевними злетами і падіннями). Він реалізується також на основі бажання індивідів та спільнот здійснювати самовираз у творчості. Звідси на релігійному рівні антропологічного відображення змісту дискурсу влади і мас можна побачити ключову відмінність між креаціоністською діяльністю влади щодо перетворення суспільства (і забезпечення більш високого в естетичному плані оформлення дискурсу) і посереднім, іноді примітивним в творчому плані дискурсом мас (див. В. Кириченко [10]).

Красномовство поза владою (наприклад, в контрелітних дисидентських групах) лише підкреслює відмінність між антропологічною природою дискурсу влади і дискурсом мас. Саме тому дискурсивна взаємодія влади і мас як спільний простір висловлювань є досить рідкісним явищем, навіть в умовах громадянської рівності й ліберальної демократії. «Можна ще сказати, що людина творить саме тому, що вона істота хвора, роздвоєна і незадоволена собою. Творчість подібно до платонівського Еросу має своє джерело не тільки в багатстві та надлишку, але й в бідності і нестачі. Творчість є одним із шляхів зцілення хворої істоти людини. У творчості долається роздвоєність. У творчому акті людина виходить з себе, перестає бути поглинутою собою і картати себе», зауважує М. Бердяєв [2]. Реалізація духовних творчих інтенцій окремої людини у дискурсі влади дає основу для гіпотези про загальний творчий та духовно-інтенціональний характер формування дискурсу влади і дискурсу мас.

У різних формах виразу народний дискурс виступає виразом смисложиттєвих обставин та намірів людини в межах певної соціальної дійсності. Тим часом дискурс влади має інші соціальні та творчі базові засади. Він виходить з функціонального навантаження влади та її відповідальності за долю всієї людської спільноти. Індивідуальна творчість людини в межах дискурсу влади є необмеженою тоді, коли лю-

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

дина повною мірою виступає одноосібним і повновладним мовником, ієрархічний статус якого перевищує статус і значення інших мовників. Ця моральна і духовна еволюція людини виступає не лише запобіжником для біологічних імпульсів природи людини та їх поширення і відображення у дискурсі, але також може служити більш високому призначенню, тобто реалізації місця людини не лише у космологічній, але й у телеологічній перспективі розвитку всесвіту. Як вказує Л. Карсавін, «довершена тварна єдність дозволяє зрозуміти й нашу збиткову або відносну всеєдність, нашу емпірію. - В емпірії немає повноти, досконалості кожного моменту. Він у ній лише стає, але не досягає межі і цілі становлення, тобто істинного свого буття» [8, с.346].

У зв'язку з цим душевний та духовний устрій людини, згідно з Бердяєвим, виконує роль внутрішньої ієрархії, яка відіграє ключову роль в обранні пріоритетів висловлювань і самовиразу людини у творчій мовній і мовленевій сфері. М. Бердяєв зазначає, що «особистість є цілісною духовно-душевно-тілесною істотою, в якій душа і тіло підпорядковані духу, одухотворені і цим з'єднані з вищим, понадособовим і надлюдським буттям. Такою є внутрішня ієрархічність людської істоти. Порухення або перекидання цієї ієрархічності є порушенням цілісної особистості, врешті-решт, руйнування її» [2].

Таким чином, рівні відображення антропологічного змісту дискурсу влади і дискурсу мас набувають виразної емоціональної специфіки. Біологічний рівень реалізує природні умови людини як істоти та відмінності її можливостей від природного середовища на основі мовлення і символічно-знакових систем спілкування. Культурний рівень визначає складність дискурсивних відносин через накопичення традицій і культурних артефактів і ментифактів у кожному суспільстві та на певному рівні його розвитку. Духовно-релігійний рівень відкриває перспективу виразу людини як творчої особистості, яка має духовні потреби і інтенції, що пов'язані з загальною світобудовою та особливостями загальної самосвідомості. Вказані особливості антропологічного підпорядкування дискурсів влади і мас впливають на формування пріоритетів і наголосів у формах дискурсів її будові і впливу. Водночас стандартність та багатоманітність в середині дискурсів влади і мас,

виражених антропологічними чинниками, зумовлюють переважання колективних та індивідуальних позицій і значень у динамічному стані дискурсивних просторів.

Висновки

Таким чином, антропологічний простір як чинник смислотворення дискурсів влади і мас виступає підходом для визначення становища людини на різних етапах розвитку суспільства. Ретроспективи дискурсу влади дають зрозуміти, що управлінський та владний модуси у дискурсі владних статусних мовців визначають однакове ставлення до людини - як до об'єкту перетворювальної дії. Розкриття протиріччя між формою дискурсивних промов та їх змістом забезпечується на рівні філософської антропології через аналіз когнітивних та епістемічних структур.

Дискурс влади має на меті підкреслити особливий статус промовців, а також забезпечити вигреш у замкненій мовній грі, притаманній тому чи іншому історичному соціуму. Дискурс мас, як свідчить антропологічний аналіз, в більшості випадків набуває демократичного та опозиційного виміру. Плебейські мотиви та архетипи у дискурсі мас виступають основною позачасовою вимогою народного представництва. При цьому народ не є сукупністю розумних мислячих індивідів, а певною спільнотою, яка має самостійне існування.

Антропні простори дискурсів влади і мас зближуються та пов'язуються у сегменті спільних смислів щодо долі суспільства і держави. У кризові моменти перетворення суспільства модуси та мотиваційна спрямованість дискурсів влади і мас зближуються і консолідується з метою розв'язання завдань виживання тієї, чи іншої етнічної спільності в умовах технократичного суспільства. Цей зв'язок остаточно руйнується через десакралізацію та розгерметизацію дискурсу влади. З іншого боку, руйнування зв'язку відбувається через остаточно усунення мас від каналів експертного управління. Маси остаточно дискваліфікуються через некомпетентність і складність управлінських процедур контролю і планування в інформаційному суспільстві.

Антропний простір сучасної масової людини істотно звужується, оскільки участь індивідів у технологіях управління суспільством остаточно виключається. На цій основі

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

розпадається навіть ключовий аспект дискурсу мас - наративи мас про владу, оскільки влада здійснює пряме втручання у смислотворчі структури дискурсу мас шляхом сугестії та навіювання (див. Б. Марков [14]). Перспективи

подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті є типологізація розкриття змісту індивідуальних та творчих компонентів дискурсів влади і мас як виразу антропологічного статусу сучасної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев, В. П. Историческая антропология и этногенез / В. П. Алексеев. – Москва : Наука, 1989. – 445 с.
2. Бердяев, Н. Проблема человека (К построению христианской антропологии) [Электронный ресурс] / Н. Бердяев // Путь. – 1936. – № 50. – Режим доступа: <http://www.spasi.ru/biblt/berd7.htm>. – Назва з екрана – Перевірено 24.11.2015.
3. Бутовская, М. Л. У истоков человеческого общества / М. Л. Бутовская, Л. А. Файнберг. – Москва : Наука, 1993. – 255 с.
4. Булгаков С. Н. Апокалипсис Иоанна: Опыт догматического истолкования / С. Н. Булгаков – Москва : Православное Братство Трезвости «Отрада и Утешение», 1991. – 351 с.
5. Гелен, А. О систематике антропологи / А. Глен // Проблема человека в западной философии: Переводы. – Москва : Прогресс, 1988. – С.151 – 201.
6. Ильин, В. В. Политическая антропология / В. В. Ильин, Д. В. Бадковский, А. С. Панарин / Под ред. В. В. Ильина. – Москва : МГУ, 1995. – 254 с.
7. Івашев, Є. В. Антропология як підґрунтя аксіології права: людські потреби — інтереси — цінності / Є. В. Івашев // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61. – С. 298–305.
8. Карсавин, Л. П. Малые сочинения / Л. П. Карсавин. – Санкт-Петербург : Алетейя, 1994 – 532 с.
9. Кассирер, Э. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры [Электронный ресурс] / Э. Кассирер / Перевод с англ. яз. Ю. А. Муравьева. – Режим доступа: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=337. – Назва з екрана. – Перевірено 24.11.2015.
10. Кириченко, В. Г. Релігійна антропология та філософія В. Зінківського (1881–1962 pp.) / В. Г. Кириченко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 77. – С. 212–216.
11. Козловський, В. Кантова моральна антропология: загальні контури проекту / В. Козловський // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філософія. – 2013. – Вип. 13. – С. 53–61.
12. Лоренц, К. Агрессия (так называемое «зло») / К. Лоренц / Пер. с нем. Г. Ф. Швейника. – Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 272 с.
13. Лосский, В. Н. Спор о Софии. Статьи разных лет / В. Н. Лосский. – Москва : Изд-во Свято-Владимирского Братства, 1996. – 195 с.
14. Марков, Б. В. Философская антропология / Б. В. Марков. – Санкт-Петербург : Лань, 1997. – 352 с.
15. Орлова, Э. А. Культурная (социальная) антропология / Э. А. Орлова. – Москва : Академический проект, 2004. – 480 с.
16. Шеллер, М. Положение человека в космосе [Электронный ресурс] / М. Шеллер – Режим доступа: <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-55-07/101-2010-07-31-11-59-14>. – Назва з екрана. – Перевірено 24.11.2015.
17. Ahonen, P. Hidden contexts and invisible power relations: A Foucauldian reading of diversity research / P. Ahonen, J. Tienari, S. Meriläinen, A. Pullen, //Human Relations. – 2014. – № 67(3). – P. 263–286. doi: 10.1177/0018726713491772.
18. Hardy, C. Strategy, Discourse and Practice: The Intensification of Power / C. Hardy, R. Thomas // Journal of Management Studies. – 2014 – Vol. 51 – Issue 2 – P. 320–348. doi: 10.1111/joms.12005.
19. Jablonska, B. Power and Knowledge in Critical Discourse Studies – Theoretical Reflections /B. Jablonska // Studia socjologiczne. – 2012 – № 1 – P. 75–92.

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

С. Р. КАРПЕНКО^{1*}

^{1*} Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара (Днепропетровск), эл. почта sr.karpenko@meta.ua, ORCID: 0000-0003-1456-8812

ДИСКУРС ВЛАСТИ И ДИСКУРС МАС В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ: КУЛЬТУРНОЕ, БИОЛОГИЧЕСКОЕ И РЕЛИГИОЗНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

Целью статьи является установление особенностей антропологического содержания властного и массового дискурса в условиях современных преобразований. Тема философско-антропологического значения дискурсивной связи между властью и массами в обществе постмодерна приобретает значительную **актуальность** из-за технологизации процессов властвования и превращения ранее сакральной властной функции в совокупность стандартных процедур. **Методология** статьи заключается в раскрытии особенностей культурных и содержательных форм дискурса власти и дискурса масс в основных подразделениях философской антропологии середины XX и начала XXI века. **Научная новизна.** Определены институциональные направления смысловыражения в дискурсе власти о массах и зафиксирован процесс смешивания властно-управленческой и представительной антропологии. Выделены биологический, религиозный и культурный уровни, отображения антропологического значения дискурса власти. Дано определение антропному содержанию дискурсивных массивов властной речевой деятельности, а также способов философской рефлексии масс по властного дискурсивного самовыражения. Определена специфика взаимодействия властного и массового дискурса в национальных и общечеловеческих смысловых пространствах. В **выводах** отмечается, что антропное пространство современного массового человека существенно сужается, поскольку участие индивидов в технологиях управления обществом окончательно исключается. На этой основе распадается даже ключевой аспект дискурса масс - нарративы масс о власти, поскольку власть осуществляет прямое вмешательство в смыслообразующий структуры дискурса масс путем суггестии.

Ключевые слова: дискурс власти, дискурс масс, религиозная антропология, смысловое пространство, антропный символизм дискурса.

S. R. KARPENKO^{1*}

^{1*} Oles Honchar Dnipropetrovs'k National University (Dnipropetrovs'k), e-mail sr.karpenko@meta.ua, ORCID: 0000-0003-1456-8812

DISCOURSE OF POWER AND DISCOURSE OF MASSES IN MODERN PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY: CULTURAL, BIOLOGICAL AND RELIGIOUS DIMENSIONS

The **aim** of the paper is the identification of anthropological content of the power and mass discourses in contemporary social transformations. The theme of philosophical and anthropological meaning of discourse communication between mass and power in post-modern society acquires the significant relevance because of technologization of the governance processes and transformation of previously sacred power as a set of standard procedures. **Methodology** of the paper consists on the disclosure of cultural peculiarities and substantial forms of power discourse and mass discourse properties in major directions of philosophical anthropology of middle XX and at the beginning of the XXI century. **Scientific novelty.** The directions of the institutional sense expression in the discourse of power supply are disclosed and the process of mixing power and management and representative anthropology is fixed. The biological, cultural and religious levels of displaying the anthropological significance discourse of power are identified. The definition is given to the anthropic content of discursive power of speech activities and methods and philosophical reflection of the discursive self-expression of powerful masses. The specificity of the interaction of power and mass discourses of national and universal semantic spaces are defined. In **conclusions** it is indicated that the anthropic space of the contemporary mass human is narrowing significantly, because the individuals' participation in technology of society management is finally excluded. On this basis even the key aspect of mass discourse breaks - the mass narrations about the power, because the power performs the direct intervention in the mass discourse structure of sense-creation by the way of suggestion.

© Карпенко С. Р., 2015

АНТРОПОЛОГІЧНІ ШУКАННЯ

Key words: discourse of power, discourse of masses, religious anthropology, semantic space, anthropic symbolic discourse.

REFERENCES

1. Alekseev V.P. *Istoricheskaya antropologiya i etnogenez* [Historical anthropology and ethnogenesis]. Moscow, NAuka Publ., 1989. 445 p.
2. Berdyaev N. *Problema cheloveka (K postroeniyu khristianskoy antropologii)* [The problem of man (To the construction of Christian anthropology)]. Put – Path, 1936, no. 50, Available at: <http://www.spasi.ru/biblt/berd7.htm>. (Accessed 24.Nov.2015).
3. Butovskaya M.L., Faynberg L.A. *U istokov chelovecheskogo obshchestva* [At the origins of human society]. Moscow, Nauka Publ., 1993. 255 p.
4. Bulgakov S.N. *Apokalipsis Ioanna: Opyt dogmaticheskogo istolkovaniya* [The Apocalypse of John: the Experience of dogmatic interpretation]. Moscow, Pravoslavnoye Bratstvo Trezvosti «Otrada i Utesheniye» Publ., 1991. 351 p.
5. Gelen A. *O sistematike antropologii* [About the systematics of anthropology]. Problema cheloveka v zapadnoy filosofii: Perevody [The problem of man in Western philosophy: Translations]. Moscow, Progress Publ., 1988, pp.151-201.
6. Ilin V.V., Badovskiy D.V., Panarin A.S. *Politicheskaya antropologiya* [Political anthropology]. Moscow, MGU Publ., 1995. 254 p.
7. Ivashev Ye.V. Antropologiya yak pidgruntia aksiologii prava: liudski potreby — interesy — tsinnosti [Anthropology as the foundation of the axiology of law: human needs — interests — values]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of state and law*, 2011, issue 61, pp. 298-305.
8. Karsavin L.P. *Malye sochineniya* [Small works]. Saint-Petersburg.: Aleteyya Publ., 1994. 532 p.
9. Kassirer E., Muraveva Yu.A. *Opyt o cheloveke. Vvedeniye v filosofiyu chelovecheskoy kultury* [The essay on man. Introduction to philosophy of human cultur]. Available at: http://www.bimbad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=337. (Accessed 24.Nov.2015).
10. Kyrychenko V.H. Relihiina antropologhiia ta filosofii V. Zinkivskoho (1881–1962 rr.) [Religious anthropology and philosophy of V. Zenkovsky (1881-1962)]. *Hileia: naukovyi visnyk* [Gilea: research bulletin], 2013, no. 77, pp. 212-216.
11. Kozlovskiy V. Kantova moralna antropologhiia: zahalni kontury proektu [Kant's moral anthropology: outline of the project]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya : Filosofiia* [Scientific notes of National University "Ostrog Academy". Series : Philosophy], 2013, issue 13, pp. 53-61.
12. Lorents K., Shveynik G.F. *Agressiya (tak nazyvaemoye «zlo»)* [Aggression (the so-called "evil")]. Moscow, Izdatelskaya gruppa «Progress», «Univers» Publ., 1994. 272 p.
13. Losskiy V.N. *Spor o Sofii. Stati raznykh let* [The dispute about Sophia. Articles from different years]. Moscow, Izdatelstvo Svyato-Vladimirskogo Bratstva Publ., 1996. 195 p.
14. Markov B.V. *Filosofskaya antropologiya* [Philosophical anthropology]. Saint-Petersburg, Lan Publ., 1997. 352 p.
15. Orlova E.A. *Kulturnaya (sotsialnaya) antropologiya* [Cultural (social) anthropology]. Moscow, Akademicheskiiy proekt Publ., 2004. 480 p.
16. Sheler M. *Polozheniye cheloveka v kosmose* [The position of man in space] Available at: <http://sophia.nau.edu.ua/2010-07-29-11-48-45/2010-07-29-11-55-07/101-2010-07-31-11-59-14>. (Accessed 24.Nov.2015).
17. Ahonen P., Tienari J., Meriläinen S., Pullen A. Hidden contexts and invisible power relations: A Foucauldian reading of diversity research. *Human Relations*, 2014, no. 67(3), pp. 263-286. doi: 10.1177/0018726713491772.
18. Hardy C., Thomas R. Strategy, Discourse and Practice: The Intensification of Power. *Journal of Management Studies*, 2014, vol. 51, issue 2, p. 320-348. doi: 10.1111/joms.12005.
19. Jablonska B. Power and Knowledge in Critical Discourse Studies – Theoretical Reflections. *Studia socjologiczne*, 2012, no. 1, pp. 75-92.

Стаття рекомендована до публікації д. філ. н., проф. В. В. Хмілем (Україна)

Надійшла до редколегії 23.11.2015

Прийнята до друку 01.12.2015